

נגד הזרם

מדוע אני כבר לא דתי

דן ברא"ז

π

פרדס הוצאה לאור

פרק שביעי

נישואי תערובת

הספר הזה חייב את קיומו לפרק הנוכחי. לקח לי הרבה שנים למצוא זוגיות. במשך שנים רבות החוסר בזוגיות, בקשר אוהב וקרוב, כאב לי. מעט לפני שעזבתי את הדת, אבל אחרי שכבר איבדתי את אמונתי בדת, החלטתי שאם אמצא אהבה עם אישה לא יהודייה, אני אלך על הזוגיות הזו. מילוי החוסר הזה בזוגיות היה חשוב לי יותר מהדת, שעדיין הייתי מחובר אליה, אבל כבר לא יכולתי להצדיק אותה. ההחלטה נשארה היפותטית בלבד.

ובאותו העולם, כמה מקרובי המשפחה שלי בארצות הברית התחתנו עם לא יהודים. ככל המקרים האלו המשפחה הדתית שלי החרימה את החתונות. זה היה להם מובן מאליו ולא דורש הצדקה מיוחדת, שנישואים בין יהודים למי שאינם יהודים הם חציה של קן אדום. לכן בשום אופן הם לא יכלו להראות את פניהם ולהביע באופן כלשהו קבלה של האירוע. חלק מהדברים שנאמרו סביב האירועים האלו, כשכבר הייתי חילוני, ממש הכעיסו אותי. במיוחד לאור ההבנה שלי שזוגיות טובה היא מצרך מאוד קשה להשגה והרבה מהטיעונים שניתנים בעד היחס הזה לנישואי תערובת רעועים. אבל אני לא נוהג להתווכח על אמונות עם אנשים קרובים. במקום להתווכח, ומכיוון שבני המשפחה שלי מייצגים תפיסות מאוד נפוצות סביבנו, כתבתי מאמר, שבו אני טוען שהיחס הזה לנישואי תערובת הוא בגדר טאבו ללא הצדקה. אחרי שכתבתי את המאמר, חיפשתי מקום לפרסם אותו. כתבי-עת אקדמיים אמרו בצדק שהוא לא מספיק אקדמי. שלחתי לכתב העת השמרני "השילוח" והם, שלא במפתיע, לא אהבו את המאמר. לא מצאתי כתב-עת לא-אקדמי מתאים. בעבר היו כתבי-עת להגות חילונית ליברלית, אך אלו שאני מכיר נסגרו מזמן. שיתפתי בתסכול שחשתי אחדים מחבריי, ואחד מהם, נדמה לי שזה היה עורד נעמן, הציע לי לכתוב ספר, ושהמאמר הזה יהיה אחד הפרקים. לא מקובל לפרסם מאמר בלי כתב-עת, אבל אם מצרפים כמה מאמרים והופכים אותם לספר, את זה כבר אפשר לפרסם. וכך נולד הספר שבידיכם.

* * *

לא צריך להאמין שעם ישראל הוא עם נבחר כדי לראות ערך בהמשכיות היהדות על כל מופעה. יש בעולם מגוון של תרבויות, מסורות ודתות ובמגוון הזה של

צורות חיים יש משהו יפה. כשאני מטייל בעולם, אני סקרן להכיר תרבויות שונות ושמה שהן קיימות. הן הופכות את העולם למעניין. הן חלק ממה שמניע אותי לרצות לטייל בעולם. אנחנו משקיעים משאבים רבים במחקר אקדמי של תרבויות, מסורות ודתות, בתצוגה שלהם במוזיאונים, בשימור קהילות. כחלק מהדבר הכללי הזה, אני גם מעריך את המשכיות המסורת היהודית על תכונותיה הייחודיות והמעניינות. לפעמים הרצון שיהיו אנשים שימשיכו את המסורת מתנגש עם ערכים אחרים שאני מאמין שהם חשובים יותר. אני לא אשמור על ההלכה היהודית רק משום שאני רואה יופי בכך שיש אנשים שעושים את זה, וגם לא אצפה לזאת מאחרים. אני מודע לכך שאם כולם ילכו בגישה שלי, אורח החיים הזה ייעלם. לתפיסתי, חשוב לחיות בדרך שאנחנו מאמינים בה יותר מאשר לשמר מסורות שנולדנו לתוכן.

כשילד בוחר בדרך אחרת מזו של הוריו, בייחוד כשמדובר בחלק עמוק בזהותם, טבעי שההורים יחוו תחושות של אובדן וצער. כשספרתי להוריי שהחלטתי לעזוב את הדת, הם בכו. הלוואי שיכולתי לדווח שעם הזמן הקרע הזה התאחה. אף על פי שהוריי ואני מתאמצים מאוד לשמור על קשר טוב ומכבד, עזיבתי את הדת היא עדיין פצע שלא התאחה. רגשות כאלה ופערים כאלה בין ערכים מתעצמים מאוד כשמדובר בנישואי תערובת – כשיהודי או יהודייה מחליטים לא רק להפסיק לשמר מסורות, אלא להקים משפחה עם בן זוג מרקע דתי, לאומי ותרבותי אחר. קושי זה גורם ליחס של חוסר סובלנות כלפי זוגות מעורבים. עם כל ההבנה והרגישות שאני רוצה לאמץ כלפי הקושי הזה, את היחס הלא סובלני כלפי נישואי תערובת אני סבור שאנחנו צריכים לדחות מכול וכול. בכך יעסוק הפרק הזה.

7.1 על חוסר הסובלנות

בקרב יהודים רבים לנישואי תערובת או ל"התבוללות" (מונח רחב יותר הכולל גם תופעות אחרות), כלומר נישואים בין יהודי ללא-יהודי, יש קונוטציות שליליות מובהקות: יש מוזמנים שמחרימים חתונות של זוגות מעורבים; יהדות התפוצות ומדינת ישראל משקיעות סכומי עתק בתוכנית "תגלית", שאחת ממטרותיה העיקריות היא להפחית את ההתבוללות בתפוצות; משרד החינוך פסל להוראה בבתי הספר ספר שעוסק באהבה בין בחורה ישראלית יהודייה לבחור פלסטיני מחשש שיעודד התבוללות¹; החשש מנישואי תערובת מוזכר לעיתים כהצדקה או

1 הכוונה לספר גדר חיה של דורית רביניאן, על פי דיווחו של קשתי (2015).

כסיבה להיעדר נישואים אזרחיים במדינת ישראל,² ואחת ההצדקות הפופולריות לתנועה הציונית ולהקמת מדינה יהודית היא היותן דרך לבלום התבוללות. עמדתו של טוביה החולב במחזה כנר על הגג מבטאת יפה את העמדה הנחשבת למסורתית. טוביה מוכן לקבל שינויים רבים במבנה המסורתי של המשפחה, אבל כשבתו חוה'לה מבקשת להינשא לאהובה הלא-יהודי, זו חציית קו אדום עבורו. תפיסה זו מושרשת עמוק אצל יהודים רבים, לא רק אצל דתיים³ והאמת, שלא רק אצל יהודים.

מה יכול להצדיק טאבו שכזה על נישואי תערובת? דתיים אולי יטענו שזה אסור על פי ההלכה, וזה לתפיסתם חותם את הדיון. האיסור ההלכתי יכול להסביר את בחירתם של דתיים להתחתן עם יהודים בלבד, אבל לא את היחס השלילי לזוגות מעורבים. בנושאים אחרים, רוב הדתיים אימצו עם השנים גישה סובלנית כלפי יהודים שאינם שומרי הלכה, ובכל זאת ביחס לנישואי תערובת הגישה הלא סובלנית עדיין נפוצה. יחס שלילי מצידם של חילונים – מפתיע עוד יותר. חילונים רבים אוהבים לשמור מסורות דתיות מסוימות על אף שהם חילונים ואינם מאמינים שעליהם לקיים את כל מה שההלכה היהודית קובעת. כשמדובר בחילונים כאלה, לא מפתיע שכמו שהם אוהבים לשמור שבת, להימנע מאכילת חזיר ולצום ביום כיפור, הם גם אוהבים להתחתן עם בני דתם/תרבותם/לאומם. מה שמפתיע הוא שהיחס לנושא הזה חורג מגדר ההעדפה האישית: חילונים רבים מתייחסים באופן שלילי למי שבחר להינשא ללא-יהודי ואף מוכנים להשקיע משאבים ניכרים במניעת התופעה. בפרק זה אטען שההתייחסות השלילית לנישואי תערובת אינה מוצדקת.

נניח שפלוגי בחר לעשות מעשה כלשהו שמנוגד לדעתי. יש מנעד רחב של דרכים שבהן אני יכול להתייחס לבחירה שלו. כדי לפשט את הדיון נאפיין שלושה סוגים טיפוסיים של התייחסות. נניח שלא צמחונית ויעקב אוכל בשר. דרך אחת שבה לאה יכולה להתייחס אל אכילת הבשר של יעקב היא לחשוב על הצמחונות שלה כעל עניין של טעם: לי טוב להיות צמחונית, ליעקב טוב להיות אוכל בשר. איש בהעדפתו יחיה ושתי הבחירות לגיטימיות. גישה כזאת נכונה "גישה פלורליסטית" (לאה חושבת שבעניין זה יש יותר מדרך נכונה אחת, ויעקב צודק לא פחות ממנה).

2 ראו טריגר (2005, 204-207); וסטרייך ושיפמן (2013, 47).

3 מעניין שעמדתה הרשמית של התנועה המסורתית (הקונסרבטיבית) בארצות הברית מתיישבת, להבנתי, עם הטענה העיקרית של פרק זה. בהצהרות חוזרות ונשנות של כנסת הרבנים של התנועה, ההנחיה לרבני התנועה היא אומנם לא להשיא זוגות מעורבים, אך לקבל את בני הזוג לקהילה בזרועות פתוחות ולכבד את החלטותיהם. אפשר לומר הרבה על עמדות אלה. למשל, התנועה מנחה את רבני הקהילות לנסות להניע את בן הזוג שאינו יהודי להתגייר, מהלך שבעיניי מביע חוסר כבוד לזהותו השונה. ובכל זאת דומני שההנחיה לקבל את בני הזוג בקהילה ולכבד את החלטותיהם מתאימה לטענה העיקרית של מאמר זה. ראו הצהרת כנסת הרבנים של התנועה הקונסרבטיבית (LCCJ, 1995).

דרך שנייה להתייחס אל יעקב היא לחשוב שיעקב טועה ועושה מעשה שאיננו ראוי, אך מה לעשות, הוא מאמין אחרת ממני ואני צריכה לקבל אותו עם אמונתו השונה. כלומר, מצד אחד לאה חושבת שיעקב עושה מעשה פסול, אך מצד אחר, היא לא חושבת שהיא צריכה לעשות משהו בעניין ולשלול את יעקב באופן פעיל. היא אולי תכתוב מאמר דעה, שבו תסביר מדוע לא ראוי לאכול בשר, אבל תהיה מוכנה להישאר ידידה של יעקב ולשבת איתו באותו שולחן. עם זאת, אם יעקב יבקש מלאה להעביר לו את קדרת הבשר כדי לטעום ממנה, לא בטוח שלא תסכים, שכן לדעתה אכילת בשר היא מעשה לא מוסרי. גישה כזאת נכנה "גישה סובלנית" (לאה חושבת שיעקב טועה, אך מוכנה לסבול את דעתו).

דרך שלישית שבה לאה יכולה להתייחס לאכילת הבשר של יעקב, היא של התנגדות פעילה. בעיניה של לאה יעקב הוא פושע, ואל לנו לקבל אותו בחברתנו. לאה עשויה לסרב לשבת עימו באותו שולחן, לסרב להגיע לאירוע שבו מגישים כמנה עיקרית בשר בעלי חיים, ואם יעקב יתמנה לתפקיד מכובד, היא עשויה למחות על כך בפומבי. את הגישה הזאת נכנה "גישה לא סובלנית" (לאה חושבת שיעקב טועה ואינה מוכנה לסבול את דעתו).

כשאנחנו חושבים שמעשה כלשהו אינו ראוי, כיצד אנחנו מחליטים באיזה אופן להתייחס למי שעושה אותו במכוון? שני קריטריונים עיקריים מנחים אותנו: (א) המידה שבה המעשה לא טוב לדעתנו ו- (ב) המידה שבה אנחנו משוכנעים בדעתנו זו. צמחוניות שמשוכנעת לחלוטין שאכילת בשר היא מעשה איום ונורא (בדומה לרצח), תיטה להתייחס באופן לא סובלני כלפי אוכלי בשר. לעומת זאת, צמחוני שאינו בטוח בעמדתו, או שלדעתו אכילת בשר פסולה אך לא נוראה, ייטה לאמץ גישה סובלנית ואולי אף גישה פלורליסטית. בפרק זה ייבחנו בביקורתיות הטענות הנפוצים ביותר נגד נישואי תערובת. אטען שטיעונים אלו חלשים ביותר. מכך שאין טיעון טוב נגד הבחירה של אנשים לא להגביל את אפשרויות הזוגיות שלהם לבני קבוצתם (במקרה זה יהודים), נובע שעלינו לדחות את הגישה הלא-סובלנית. אם בזאת אצליח לשכנע אותך, דיני. אם אצליח לשכנע אותך לאמץ עמדה פלורליסטית בנושא זה, עוד יותר טוב.

לנישואי תערובת מופעים רבים, ויש הבדלים מעניינים בין הרגשות, המחשבות וההתנגדויות העולות ביחס לסוגים השונים. למשל, נישואי יהודייה עם פלסטיני מציפים התנגדויות נוספות, הקשורות לסכסוך המתמשך ולזיהוי הפלסטינים כאויב.⁴ נישואים של יהודי דתי עם נוצרייה דתית מציפים התנגדויות הקשורות לפערים בין-דתיים בכלל, ואולי גם להיסטוריה המדממת בין שתי הדתות הללו בפרט. לעומת זאת, נישואים של בני זוג חילונים, שגדלו באותה סביבה תרבותית (בישראל או בחו"ל), מציפים פחות התנגדויות כאלה. בפרק זה אתמקד בטיעונים

4 לסקירה על העיסוק הקולנועי בישראל בסיפורי אהבה אסורה בין יהודים לערבים, ראו לויצקי (2001).

כלליים נגד נישואי תערובת, וככלל לא אבחין בין הסוגים. בכך דומני שהפרק מיטיב לשוחח עם השיח הציבורי המרכזי על נישואי תערובת, הנוטה להתייחס אליהם כאל סוג אחד. מדי פעם, בייחוד בטיעון של שלום בית, ההבחנות הללו בכל זאת יהיו רלוונטיות.

אציין כי יחס שלילי לנישואים בין יהודים ללא-יהודים הוא רק מופע אחד של תופעה כלל-אנושית, שעיקרה יחס שלילי לנישואים בין בני זוג בעלי זהויות שונות – תרבותיות, דתיות, לאומיות, אתניות או גזעיות. אומנם בפרק זה אני מתמקד בהקשר היהודי, אבל גם כדי לחשוב על הקשר מצומצם זה, יועיל מדי פעם לשכוח מההקשר הייחודי ולבחון את התופעה בהקשרים אחרים.⁵ מכאן ואילך נבחן בצורה מסודרת טיעונים שונים המובאים כהצדקה ליחס השלילי לנישואי תערובת.

7.2 טיעון מהמסורת

עבור אנשים רבים אחד השיקולים העיקריים לשלילת נישואי תערובת הוא המסורת. אנשים כאלה עשויים לטעון טיעון המורכב משתי הנחות:

- הנחה 1: נישואי תערובת אסורים על פי המסורת.
- הנחה 2: אם נישואי תערובת אסורים על פי המסורת, יש להתנגד להם. מסקנה: יש להתנגד לנישואי תערובת.

שימו לב שבטיעון זה, כמו גם בשאר הטיעונים שנבחן בפרק זה, שתי הנחות נדרשות כדי לבסס את המסקנה. שהרי זה שמשהו אסור לפי המסורת – עדיין לא אומר בהכרח שיש להתנגד לו. נדון בכל אחת מהנחות אלו בנפרד. נתחיל בהנחה הראשונה. מה בדיוק אומרת המסורת?⁶ המסורת עתיקה מאוד, ובכל האמור בסוגיה זו אנחנו מוצאים השתלשלויות שונות ופיתולים במשך הדורות. כפי שאראה, ההנחה שהמסורת מתנגדת באופן חד-משמעי לנישואי

5 היצירה הספרותית הענפה שעוסקת בסוגיה זו בהקשריה האחרים מסייעת, לפחות לי, לגרות את המחשבה. כמה דוגמאות הן סיפורם של בני משפחת לאבינג בארצות הברית, שבשנת 1967 הביאו לידי ביטול האיסור על נישואים בין-גזעיים בכלל המדינות בארצות הברית ובשנת 2016 יצא לאקרנים כסרט שנקרא לאבינג; הסרט הישראלי סופת חול (2016) העוסק בנישואים בין-שבטיים בקרב בדואים בנגב; ואפילו הקלסיקה של דיסני, הסרט המצויר פוקהונטס (1995), המספר את סיפור אהבתם של ג'ון סמית' האנגלי ופוקהונטס הילידה האמריקאית.

6 אני כותב כאן כמובן בלשון מאנישה. כשאני אומר שהמסורת אומרת לעשות משהו, כוונתי היא שעל פי המסורת, התנהגות מסוימת מחויבת או רצויה וכשהמסורת אומרת לא לעשות משהו או מתנגדת למעשה כלשהו, כוונתי היא שעל פי המסורת התנהגות זו אינה רצויה או אפילו פסולה.

תערובת כאשר הם, היא הנחה פשטנית.⁷ אתחיל במפתיע מכולם. משה, ארון הנביאים, נשא לפחות אישה אחת שלא מבני ישראל (ציפורה המדיינית), אם לא שתיים (האישה הכושית).⁸ בנוגע לאישה הכושית, ספר במדבר (י"ב) מספר שלא כולם אהבו את הזיווג. מרים אחותו מרכלת עם אחיה אהרן על שמשה נשא אישה כושית,⁹ ומסופר שאלוהים מתערב ומעניש את מרים על שהעזה לדבר רעה על משה. בתודעה הדתית יש מסר אחד שזכור מהסיפור הזה, והוא שאסור לדבר לשון הרע. נוטים לשכוח מסר אפשרי ייחודי יותר, והוא שאין לדבר רעה על זוגות מעורבים.

האם כתוב בתורה שאסור להתחתן עם מי שאינו יהודי? בתורה אנו מוצאים התנגדויות שונות לנישואים עם בני עמים מסוימים בשל התנהגויותיהם, בפרט בשל חשש שעמים אלו עובדים אלים אחרים מאלוהי ישראל וישפיעו על ישראל לעבוד את אלוהיהם. ההתנגדות החריפה ביותר היא לנישואים עם כנענים. אברהם משביע את עבדו שלא ייקח אישה לבנו מבנות הכנעני (בראשית כ"ד, 3), אלא רק אישה ארמית, ממולדתו של אברהם. בני ישראל מצוים שלא להתחתן עם כנענים (שמות ל"ד, 16; דברים ז', 3). ההסבר אינו שיש בעיה כללית להתחתן עם מי שאינם יהודים, אלא חשש שעמי כנען ישפיעו על ישראל לעבוד את אלוהיהם: "כִּי יָסִיר אֶת בְּנֵךְ מֵאֶחָרֶיךָ וְעָבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים" (דברים ז', 4). יש לציין שהאשמת הכנענים בהתנהגות פסולה עד כדי הצדקת השמדה שלהם, היא מוטיב חוזר במקרא (למשל ויקרא י"ח; דברים י"ב, 31; דברים כ', 18). בדברים (כ"ג, 9-4) יש הנחיות גם בנוגע לעמים אחרים, שאינם עמי כנען אלא עמים שכנים, ומצוין שבני עמון ומואב לא יבואו בקהל לעולם, אך דור שלישי למצרים מותרים לבוא

7 אף שדבריי להלן אינם מחקר היסטורי ממצה בנושא, דומני שדי בהם לבסס טענתי זו. לסקירה היסטורית מצוינת מתקופת המקרא ועד התלמוד, ראו כהן (Cohen, 1999, chap. 8). סקירה מקיפה, אם כי דייקנית פחות, על התקופה שבין ימי המקרא לארצות הברית במאה ה-20, מופיעה בספרו של ספיקרד (Spickard, 1989, chap. 6).

עניין שרלוונטי לסקירת המסורת היהודית, אך לא אוכל להיכנס אליו כאן, הוא המסורת הארוכה של התמודדות עם נישואי תערובת באופן פרגמטי על ידי גיור בן הזוג הלא-יהודי ומגוון העמדות סביב מהלכים כאלה. עמדתה הרשמית של תנועה הקונסרבטיבית בארצות הברית, למשל, היא שיש לעודד את בן הזוג הלא-יהודי להתייגר (ראו לעיל הערה 3). אני מודה לאדמיאל קסמן שהזכיר לי עניין זה.

8 הפרשנים במשך הדורות נחלקו האם האישה הכושית היא בעצם ציפורה או אישה אחרת. ההסבר הנפוץ בקרב הפרשנים המסורתיים הוא ש"כושית" הוא כינוי לציפורה המדיינית (למשל, ספרי במדבר צ"ט, מועד קטן ט"ז, ע"ב, רש"י, אבן עזרא). במסורות לא תלמודיות נפוצה יותר העמדה שלפיה מדובר באישה אחרת מממלכת כוש (ראו למשל תרגום השבעים, וולגטה, קדמוניות היהודים 2: 10. וכך גם עמדת רשב"ם). לדעתי, האפשרות השנייה היא הסבירה יותר, שהרי בפסוק אין רמז לכך שהאישה הכושית היא ציפורה, להפך, כפי שכבר ציין רשב"ם (שם), דומה שהכתוב נדרש להוסיף את המילים "כי אישה כושית לקח" בתור הסבר מתוך הנחה שעד כה לא שמענו על אישה זו. כך או כך, ברור ששמה נשא אישה שאינה מבני ישראל, ואין אזכור לביקורת אלוהית על כך.

9 המקרא לא מציין מה בדיוק הפריע למרים באישה הכושית. מכיוון שרק מוצאה של האישה מוזכר, יש היגיון לפרש שמוצאה הפריע למרים, אבל קשה לדעת. דניאל הייס (Hays, 2009), חוקר מקרא ואיש דת נוצרי, משתמש יפה בסיפור זה בשילוב מידע מחקר רב כדי לטעון שעל נוצרים לקבל נישואי תערובת בין לבנים לשחורים בארצות הברית. שהרי גם משה נישא לאישה אפריקאית שחורה ואלוהים לא רק שאינו מבקר אותו, אלא זועם על מבקרו.

בקהל. את ההנחיה הזאת נהוג לפרש כאיסור נישואים. הנימוק הוא שעמים אלו התנהגו אל בני ישראל באופן שאינו הגון בתקופת יציאת מצרים, בפרט משום שלא הציעו לבני ישראל לחם ומים ששכרו מכסף לקלל את בני ישראל.¹⁰ ומה באשר למצב שבו יהודייה בת־זמננו מתחתנת עם איש חילוני וטוב־לב, שאינו מבני ישראל וגם אינו מעמים אלו? איש זה, כך נניח, מעולם לא זימן מכשף לקלל את ישראל, מוכן היה להציע לחם ומים לאנשים שעוברים במדבר ללא קשר למוצאם, וגם לא מתכוון לעודד את ישראל להשתחוות לאלים של עמים אחרים, כמו עשתורת ומלכום (על פי מלכים א', י"א, 5). במקורות הללו אנחנו לא מוצאים התנגדות או נימוק רלוונטי לאיסור על נישואים כאלה, או לפחות, אין נימוק לאיסור על נישואים כאלה יותר מאשר על נישואים של יהודי שמאמין באלוהים לאתאיסט ממוצא יהודי, נישואים שכיום מתקבלים בברכה אפילו בקרב הרבה דתיים.

האם אין במקרא כלל גישה השוללת מכול וכול נישואים בין יהודים ללא־יהודים ללא קשר לאמונותיהם ולהתנהגותם? גישה כזאת מצויה בחלקים המאוחרים יותר של ספרי המקרא, בייחוד בספר עזרא (ט'). שם עולה התפיסה שעמי הארצות טמאים, לעומת היהודים שאינם טמאים.

ומה אומרת ההלכה התלמודית? האם לפי ההלכה נישואי תערובת אסורים? ואם כן, איך נתפס איסור זה? מצד אחד, אנחנו מוצאים ביטויים של התנגדות קיצונית לנישואי תערובת. המשנה בסנהדרין (ט', ו') קובעת ש"הבועל ארמית, קנאים פוגעים בו" (אולי הארמים השתנו מאז זמנו של אברהם). כלומר, גבר שמקיים יחסי מין עם אישה לא־יהודייה (ארמית מובן ככינוי לכל מי שאינם יהודים), מותר להרוג אותו במקום בלא צורך במשפט, כפי שבתורה פנחס הרג את זמרי (במדבר כ"ה). התלמוד ממתן מעט הלכה זו וקובע שהיא תקפה רק אם יחסי המין נעשו בפרהסיה לעיניהם של לפחות עשרה יהודים ורק בזמן קיום יחסי המין ולא אחרי שסיימו (עבודה זרה ל"ו, ע"ב).

ביטוי נוסף להתנגדות חזקה מופיע במסכת עבודה זרה. שם נקבע שליהודים אסור לשתות יין של גויים, לאכול לחם של גויים ולהשתמש בשמן שלהם. ההסבר שניתן לאיסורים אלו בתלמוד: "[גזר] על פיתן ושמן משום יינן, ועל יינן משום בנותיהן" (שם). כלומר, כל האיסורים האלה נועדו כדי שמשפחות יהודיות לא יתקרבו יותר מדי אל משפחות לא־יהודיות, מתוך חשש שהקרבה תוביל לנישואי תערובת. כל כך התנגדו לנישואי תערובת שקבעו הלכות מרחיקות לכת, הבאות לייצר מרחק כללי בין יהודים ללא־יהודים.

10 ספר מלכים א' (י"א, 6-1) מבקר את שלמה המלך על שהתחתן עם נשים נוכריות רבות. גם שם הביקורת היא על שלמה מתחתן עם העמים המסוימים שצוינו בתורה בנימוק שנשים אלו יטו את לבבו לעבוד אלים אלו.

מצד אחר, כשבודקים האם בתלמוד יש איסור של ממש על נישואי תערובת, מתקבלת תמונה מפתיעה במתינותה. התלמוד (שם) ממשיך ומסביר מדוע חכמים רצו למנוע נישואי תערובת, כשהסבר הוא "משום דבר אחר". מהו הדבר האחר שהתלמוד לא רוצה להזכיר בשמו? הפירוש המסורתי מופיע ברש"י – "עבודת אלילים". כלומר, הנימוק התלמודי כאן זהה לנימוק המקראי, שמא נשים לא-יהודיות יפתו את היהודים לעבוד את אלוהיהן. נימוק זה בוודאי לא מתאים כשבת הזוג הלא-יהודייה היא מונותאיסטית וספק אם הנימוק מתאים כשמדובר באתאיסטים. התלמוד שם ממשיך ותוהה: מדוע בקטע זה האיסור על נישואי תערובת מוצג כגזרה של חכמים ולא כאיסור מהתורה? הרי יש פסוקים מפורשים, כפי שראינו, שאוסרים נישואים כאלה? והתלמוד משיב שהאיסור בתורה תקף רק ביחס לשבעת עמי כנען. התלמוד ממשיך ומספר שעל עמדה זו חולק רבי שמעון בן יוחי (רשב"י), שכן לדעתו האיסור המקראי חל על כל האומות. עמדתו של רשב"י מוסברת בקידושין ס"ח, ע"ב, שם מצוין שלדעתו חכמים לא צריכים להיצמד באופן צר וטכני ללשון הכתוב, אלא עליהם להתחשב גם בטעם של הכתוב, כלומר בנימוק. במקרה זה הנימוק לאיסור החיתון הוא נישואים עם לא-יהודים יביאו לידי כך שישאל יתפתו לעבוד אלים אחרים. מכאן מסיק רשב"י שהאיסור חל על כל העמים, שהרי בני ובנות כל העמים עלולים לפתות את ישראל לעבוד אלים אחרים. יוצא שדווקא מהעמדה המחמירה בתלמוד נובעת עמדה מקילה יותר בימינו. שהרי לפי עמדה זו יש לבחון אם הנימוק המקראי תקף כלפי עמים שונים, ובימינו בדרך כלל בני הזוג הלא-יהודים לא מנסים לפתות את בני הזוג היהודים לעבוד אלים אחרים.

מחלוקת זו ממשיכה בספרות ההלכתית לאורך הדורות. הרמב"ם (איסורי ביאה י"ב, א') למשל פסק שאסור להתחתן עם כל העמים. הטור (אה"ע ט"ז) חולק עליו וטוען שהאיסור חל רק על שבעת עמי כנען. השולחן ערוך (אה"ע ט"ז, א') פסק שהאיסור הוא על כל העמים. הרמ"א (שם) מביא את העמדה החולקת. מכאן עולה שבימינו, כשעמי כנען כבר לא קיימים ורוב האומות כבר לא עובדות אלים אחרים, לא ברור שלפי ההלכה התלמודית התורה אכן אוסרת על נישואי תערובת. לפי דעות רבות מדובר באיסור דרבנן בלבד, וכפי שראינו, דווקא העמדה המחמירה בתלמוד, דעת רשב"י, היא גם זו המאפשרת להתחשב בתחולת הנימוק המקראי ולכן לכאורה צריכה להקל בימינו. יוצא שמבחינה הלכתית להתחתן עם לא-יהודי אינו מעשה חמור כמו להדליק אש בשבת ואפילו לא כמו לאכול חזיר, איסורים שנחשבים לאיסורי דאורייתא לכל הדעות. המעמד של איסור נישואי תערובת דומה יותר להדלקת נורת ליד בשבת. הפוסקים נחלקו האם סגירת מעגל

חשמלי אסורה בשבת מדרבנן או מדאורייתא, ובמקרי הצורך מתחשבים בספק זה ומקילים.¹¹

זאת ועוד, כמו שכבר תואר למעלה (בפתיח לפרק 6), באחדים מהמקורות המאוחרים יותר אנו מוצאים גישה שלפיה בני אדם מורכבים מגוף ומנשמה, ויש הבדל בין נשמה של יהודים לנשמה של גויים. לפי תפיסה זו, לגויים יש נשמה פחותה, המכונה "נפש". גישה כזאת מצויה כזכור בספר הכוזרי שכתב רבי יהודה הלוי במאה ה-12, במסורת המיסטית היהודית מתקופה זו, והדים עמומים יותר מצויים כבר בתלמוד. האם נובע מגישה זו שאסור ליהודי להתחתן עם מי שאינו יהודי? לא ישירות, אלא אם מניחים שזוגיות שמערבת שני סוגים של נשמות היא דבר בעייתי, או שיצירת ילד מהורים עם שני סוגים של נשמות יוצרת בעיות אצל הילד. כך או כך, נראה שברחוב היהודי יש מי שמבסס התנגדות לנישואי תערובת על הבדלי נשמות.

יהיה מי שיטען שמהמקורות המסורתיים אפשר לחלץ טיעונים נוספים, שגם לא איבדו מהרלוונטיות שלהם וגם אינם מבוססים על שוביניזם יהודי. למשל, שגם אם בני הזוג הלא-יהודים אינם עובדים אלים אחרים, הם בעלי אמונות אחרות ותרבות אחרת, ומצב זה עלול להיות בעייתי מטעמים שאולי לא רחוקים כל כך מנימוקים מסורתיים. בטיעונים כאלה נעסוק בחלקים הבאים של הפרק.

עד כה ערערנו על הנחה 1 של הטיעון, כלומר על ההנחה שהמסורת היהודית שוללת באופן נחרץ נישואי תערובת. כעת נערער על הנחה 2, שלפיה אם המסורת אוסרת על נישואי תערובת, אזי יש להתנגד להם. כשמדובר במסורת, מקובלות עמדות אחדות. יש אנשים שבעיניהם המסורת איננה שיקול כלל (נקרא להם "חילונים גמורים"), יש שבעיניהם המסורת היא שיקול חשוב, אבל לא תמיד מכריע (נקרא להם "מסורתיים"), ויש כאלה שבעיניהם המסורת היא שיקול מכריע תמיד, או במונחים ששימשו אותנו בפרק 4, הם מייחסים למסורת סמכות

11 בעניין מנורת לך, ראו פיקסלר (2011). פיקסלר עצמו מסיק שמדובר באיסור דרבנן בלבד, אך מציין את הדעות החלוקות, הסוברות שכל סגירה של מעגל חשמלי בשבת אסורה מדאורייתא. בנוגע ליחס פוסקי ההלכה לנישואי תערובת, מעניין לציין את פסיקת ה"סנהדרין" שהקים נפוליאון בראשית המאה ה-19. נפוליאון אסף 71 מרבני צרפת, שקיבלו את הכינוי "סנהדרין" וביקש מהם להתייחס לכמה שאלות שנראו לו חשובות כדי שיהודים יוכלו להיות אזרחים טובים של צרפת. אחת השאלות ששאל נפוליאון את הסנהדרין הייתה האם יכירו בנישואים בין יהודים ללא-יהודים. תשובת הסנהדרין הייתה שנישואים כאלה אומנם לא תקפים לפי ההלכה, אך על זוג כזה לא יוטל חרם (תקנות הסנהדרין, 1812). פסיקה זו מעניינת, אבל יש להיזהר מלהסיק ממנה מסקנות לענייננו. ראשית, משום שהפסיקה נועדה מן הסתם לרצות את נפוליאון וקשה לראות בה הבעת דעה כנה של הרבנים. שנית, משום שההלכה אכן לא מחייבת להטיל חרם על זוג כזה, כך שהפסיקה לא מחדשת הרבה. שלישית, חכמי הסנהדרין נזהרו בלשונם ולא סיפרו מה הם חושבים על זוגיות כזאת או אם היא מותרת על פי ההלכה. לרקע היסטורי ולסקירה על דעותיהם של יהודים ונוצרים בצרפת בנושא של נישואי תערובת מהמהפכה הצרפתית ועד סוף המאה ה-19 ראו מלץ בווי (Maltz Bovy, 2015).

מוחלטת (נקרא להם "דתיים").¹² ברור שהטיעון מהמסורת רלוונטי רק לשתי העמדות האחרונות ולא לראשונה, שאינה מייחסת לה שום חשיבות מעשית (בעלי העמדה החילונית יכולים להתייחס למסורת כאל מקור השראה, אבל זה משהו אחר). בפרק 4, העוסק בנורמות לא מוסריות בתורה, טענתי בהרחבה נגד העמדה השלישית, הדתית. צורת הטיעון הזאת מתאימה גם כאן. אם ההתנגדות לנישואי תערובת מבוססת על תפיסה שלפיה יהודים טהורים ושאר העמים טמאים, או שליהודים נשמה מזן משובח יותר, הרי זו תפיסה גזענית, שוביניסטית, שלא לומר שקרית וחסרת בסיס, ומן הראוי לדחותה מכול וכול. קרי, גם מי שבאופן כללי מסורתי, מן הראוי שידחה את המסורת במקום שהנורמה המסורתית פסולה. חלק מההתנגדויות לנישואי תערובת הן אכן כאלה.

אך גם אם נשים עניין זה בצד ונניח שההתנגדות אינה מתוך תפיסה כזאת של עליונות יהודית, מכך שמישהו מייחס למסורת משקל רב לא נובע שעליו להתייחס בחוסר סובלנות כלפי מי שבעיניו המסורת אינה חשובה. לשמחתי, אני לא צריך להתאמץ כדי לבסס עמדה זו. כיום גם בחברה הדתית וכוודאי שבחברה המסורתית, העמדה השלטת היא של סובלנות ופעמים רבות אף של פלורליזם כלפי מי שאמונתו או העדפותיו שונות בכל האמור לשמירת שבת. אם הטיעון נגד נישואי תערובת הוא שנישואים אלו מנוגדים למסורת, הרי שהיחס לזוגות מעורבים צריך להיות בדיוק כמו היחס למי שאינם שומרים שבת. הטיעונים הבאים יהיו חילוניים יותר במובן זה שהם אינם מבוססים במפורש על המסורת או על מקורות סמכות.

7.3 טיעון משלום בית

טיעון שעולה לפעמים הוא ש –

- הנחה 1:** נישואים בין אנשים שגדלו בתרבויות שונות הם מפתח לאי-הבנות וליחסי זוגיות מתוחים.
הנחה 2: אם כך, יש להתנגד לזוגיות כזאת.

והמסקנה כאן, כמו בכל הטיעונים בפרק, אמורה להיות שיש להתנגד לנישואי תערובת. האומנם נישואי תערובת בהכרח מובילים לזוגיות מתוחה, כפי שאומרת ההנחה הראשונה? אני מודה שלא חקרתי את הנושא. אני משער שלפעמים, אולי

12 למנחים אלה, "דתיים", "מסורתיים" ו"חילונים גמורים" יש משמעויות שונות בהקשרים שונים. אני לא מתכוון לטעון שהדרך שבה אני משתמש במונחים אלה כאן מתאימה תמיד לאופנים שבהם אנשים משתמשים בהם.

אפילו לעיתים קרובות, פערי תרבות מייצרים קשיים מיוחדים בזוגיות. אני מודה שגם אני, כשחיפשתי בת זוג, העדפתי בת זוג שקרובה אליי מבחינה תרבותית, כי חשבתי שזה מקל על התקשורת. עם זאת, מכיוון שלא היה לי קל למצוא בת זוג, הייתי מוכן להתחתן גם עם מישהי מתרבות שונה לגמרי, כל עוד הרכיבים החשובים ביותר נמצאים במערכת הזוגית: היא אוהבת אותי ואני אותה, אנחנו מסתדרים ומתקשרים היטב.

נניח שלעיתים קרובות פערי תרבות יוצרים מתחים. האם זו הצדקה טובה דיה להתנגד באופן גורף לנישואי תערובת, כפי שאומרת ההנחה השנייה של הטיעון? ודאי שלא. טענה זו, גם אם היא נכונה וקשורה לעניין, אינה שיקול נגד נישואים בין יהודים ללא-יהודים יותר משהיא שיקול נגד כל זוגיות בין אנשים שהרקע שלהם שונה מאוד. האם יש סיבה לפסול נישואי יהודי עם לא-יהודייה יותר מאשר יהודי אשכנזי עם יהודייה אתיופית? או אישה עם השכלה גבוהה עם איש ללא בגרות? או כל שוני תרבותי אחר בין בני הזוג? אני מניח ששוני תרבותי משמעותי בין בני זוג הוא טעם לבחון היטב את טיב הזוגיות לפני שמחליטים להתמסד ולהקים משפחה יחד. מצד אחר, גם לזוגות מאותה תרבות הייתי מייצע לא להתמסד ולהקים משפחה לפני שבוחנים היטב את הזוגיות.

יש גם לשים-לב, שתוקף הטיעון משלום בית תלוי מאוד בזוג המסוים¹³ והוא בוודאי לא תקף לכל הזוגות המעורבים. יש זוגות שהרקע התרבותי-השכלתי שלהם דווקא קרוב מאוד. יהודייה שגדלה בחו"ל, למדה בבתי ספר חילוניים ציבוריים, הלכה לאוניברסיטה ופגשה שם בחור לא-יהודי, שגדל באופן דומה, עשויה להיות קרובה יותר מבחינת המטענים התרבותיים שהיא נושאת מאשר לרוב היהודים בסביבתה. בשבילה, שיקולים של שלום בית עשויים דווקא לתמוך בזוגיות מעורבת.

7.4 טיעון הנטישה

סוג השיקולים שאולי רווח יותר בשיח הציבורי קשור לזהות יהודית — מסקנה שעולה מהעובדה שבשיח הציבורי נישואי תערובת והתבוללות הן כמעט מילים נרדפות. זהות יהודית של מי? אפשרות אחת היא של בן הזוג היהודי. אם כך, הטיעון הוא:

- הנחה 1: מי שמתחתן עם לא-יהודי נוטש בכך את יהדותו.
- הנחה 2: משום כך, יש להתנגד לנישואי תערובת.

האומנם מי שמתחתנת עם לא־יהודי נוטשת במעשה זה את יהדותה שלה (הנחה 1)? מנקודת מבט הלכתית לנישואים כאלה אין שום השפעה על זהותם היהודית של בן או בת הזוג הנישואים. יהודי נשאר יהודי לפי ההלכה, לא משנה מה יעשה. גם מנקודת מבט תרבותית ונפשית אין קשר ישיר בין נישואים כאלה לבין זהות תרבותית־יהודית. יש חילונים רבים המנוכרים לגמרי למסורת היהודית אף שאינם בזוגיות עם לא־יהודייה, ויש זוגות מעורבים רבים שבהם בת הזוג היהודייה שומרת על קשר עמוק עם המסורת היהודית.¹⁴

נניח שבן הזוג היהודי אכן נוטש את יהדותו, אם לא הלכתית, אז מחשבתית או רגשית. אכן, סביר שנישואי תערובת פעמים רבות (לא תמיד) מרחיקים במידת מה (לא לגמרי) את בן הזוג היהודי מזהותו היהודית.¹⁵ האם משום כך יש להתנגד לנישואי תערובת (הנחה 2)? ראשית יש לשאול מה כל כך רע בנטישה? בהשלכות על הצאצאים של הנוטש נדון בסעיף הבא. כאן אנחנו שואלים מה רע בכל האמור באדם הנוטש. אפשרות אחת היא שמי שהיהדות קרובה לליבה סביר שתוצה שקרוביה ואהוביה יזדהו כיהודים, ולכן תצטער אם אדם קרוב לה ייטוש את היהדות. זהו טיעון חלש. תחושת צער כלפי מי שעוזב אינה מצדיקה יחס שלילי וחסר כבוד כלפיו. יתרה מזאת, מי שנוטשת את היהדות מבחינה רגשית ומחשבתית, אך לא התחתנה עם לא־יהודי, בדרך כלל לא זוכה ליחס שלילי שכזה בימינו. אפשרות אחרת להסבר הרוע שבנטישה היא, שאנחנו מחויבים לדורות הקודמים שעמלו על פיתוח היהדות ושימורה. משום כך, מי שנוטש את היהדות, מועל בחובותיו כלפי הדורות הקודמים להמשיך את הפרויקט שהם עמלו עליו. את הדיון בטיעון זה אדחה לסעיף הבא, שם עולה טיעון דומה.

7.5 טיעון מזהות הצאצאים

בעיה אחרת שמטרידה אנשים בכל האמור בנישואים מעורבים היא זהותם של הצאצאים. יש החושבים ש —

14 סקר מקיף שנעשה בארצות הברית ב־2013 גילה דווקא כי רוב היהודים הנשואים ללא־יהודים מרגישים את עצמם שייכים באופן עמוק לעם היהודי (PEW, 2013, chap. 3).

15 גם בהקשר זה נתוני הסקר שנעשה בארצות הברית (שם) מעניינים. עולה מהם שיש מתאם מסוים בין נישואים עם בן זוג שאינו יהודי לבין תחושת זיקה חלשה יותר ליהדות. למשל, כשנשאלו הנסקרים האם יש להם תחושת שייכות חזקה לעם היהודי, 92% מהנשואים ליהודים ענו בחיוב, לעומת 59% מהנשואים ללא־יהודים. כמו כל מתאם, קשה לדעת מה הסיבה ומה המסובב. האם חוסר תחושת השייכות מסביר את מוכנותם של הנשואים להיכנס לזוגיות מעורבת, או שהזוגיות המעורבת מסבירה את חוסר תחושת השייכות?

הנחה 1: הצאצאים מנישואי תערובת לא יהיו יהודים.
 הנחה 2: אם כן, יש להתנגד לנישואים כאלה.

הורי בן הזוג היהודי, למשל, עשויים להיות מוטרידים מכך שנכדיהם לא יהיו יהודים. טיעון זה לרלוונטי כמובן רק כשמדובר בזוג שבאמת מתכנן להוליד ילדים. האומנם הצאצאים לא יהיו יהודים (הנחה 1)? ראשית, דווקא במקרה זה גישת ההלכה האורתודוקסית עשויה להקל על המצב, שכן לפיה בעיה תיווצר רק כשהאם לא-יהודייה. ילדיה של אישה יהודייה לעולם יהיו יהודים, לא משנה כלל מי האב. אם מקבלים את הגישה האורתודוקסית, שיקול זה לא לרלוונטי לנשים יהודיות שנישאות לגברים לא-יהודים. אם לא מקבלים את הגישה האורתודוקסית, פתוחה האפשרות להתייחס גם לילדים מאב יהודי ואם לא-יהודייה כיהודים לכל דבר. בהקשר זה יש לציין שמבחינה היסטורית, יש די ראיות לכך שלא תמיד הייתה ההלכה היהודית כפי שהיא כיום.¹⁶ לפני תקופת המשנה והתלמוד אנו מוצאים רק ראיות לכך שזוהות הוולד הולכת לפי האב דווקא. לא ידוע לי על הסבר ברור להשתנות ההלכה. אולי נוצרה תפיסה שלפיה הילד נוצר ברחם האישה ולכן סביר שזוהות תיקבע לפי האישה. בכל אופן, האם העובדה שהלכה זו מקובלת על היהדות הרבנית במשך כאלפיים שנה מהווה טעם מספיק כדי לקבל הגדרה זו?¹⁷ גישה אחרת, לא הלכתית אך נפוצה, אומרת שילד מזוגיות מעורבת הוא חצי-יהודי או גם יהודי וגם בעל זהות נוספת. גישה זו הגיונית ומעלה שאלות רבות. למשל, איך ראוי לחנך ילד לזוג מעורב? אני סבור שמן הראוי להתייחס לשני ההורים ולזהויות של שניהם באופן שוויוני.¹⁸ לחנך את הילדה כיהודייה רק משום שאחד ההורים יהודי, זה לא הוגן. למשפחות שרואות בצאצאים "חצי חצי" או "גם וגם" פתוחה האפשרות להתייחס אל הצאצאים כצאצאים שממשיכים אותם. ככלות הכול, גם בזוג לא מעורב כל צאצא הוא של שני צדדים שמביאים עימם מורשת משפחתית מעט אחרת. אם כן, היחס בין צאצאים לזוג שאינו מעורב לזוג מעורב הוא למעשה עניין של מידת השונות, יותר משהוא עניין של קיום שונות בין זהויות משפחתיות שונות, שהצאצא נולד לתוכן.

מכאן להנחה 2. עד כאן ערערנו על הטענה שהצאצאים אינם יהודים. כעת נניח שהצאצאים אינם יהודים ונשאל, האם מוצדק בשל כך להתנגד לנישואים

16 לדין מקיף בהיסטוריה של הלכה זו, ראו כהן (Cohen, 1999, chap. 9).

17 המדיניות הרשמית של התנועה הרפורמית בארצות הברית מאז 1983 היא שדי בהורה אחד יהודי, אב או אם, כדי שהילדים יוכלו להיות יהודים, אם הם חפצים בכך. ראו קפלן (Kaplan, n.d.), שם יש גם הפניות להחלטות התנועה הרפורמית, למצב בתנועה הקונסרבטיבית שאינה מכירה בכך לאב יהודי כיהודי, ולמצב בתנועה הריקונסטרוקטיבית, שדומה לתנועה הרפורמית. אני מודה לרונן קציר ולדמיאל קוסמן שהאיצו בי לסקור את המצב בתנועה הרפורמית.

18 מאמר שנגע לליבי בהקשר הזה הוא מאמרה של רות הורביץ (בבלוג האישי שלה) על החלטתה להרשות לבן זוגה להעמיד בכיתם עץ אשוח בתג המולד (Horwitz, n.d.).

מעורבים? ואם הילד לא יהיה יהודי — מה בכך? בנקודה זו בדרך כלל עולות טענות שונות וכדאי להפריד ביניהן. טענה אחת, שכבר נגענו בה, היא תחושת ההחמצה והנתק שהורים וסבים מרגישים כלפי צאצא שלא ממשיך אותם מבחינות מסוימות. אני בהחלט מבין תחושות אלו. אני לא רוצה להתווכח עם רגשות, אך תחושת חוסר נעימות לא מצדיקה התנגדות לנישואים הללו. גם הוריהם של זוגות חד-מיניים ואימהות חד-הוריות או הורים חילונים לילדים שחזרו בתשובה עשויים להרגיש, לפחות בהתחלה, חוסר נעימות. בכל הדוגמאות הללו, אני מקווה שתסכימו איתי שמי שמרגישים חוסר נעימות צריכים ללמוד לחיות עם התחושה ואפילו להתגבר עליה.

טענה אחרת היא שהצאצאים מזוגיות מעורבת, בין שנחשיב אותם ללא-יהודים ובין שלחצי-יהודים, לא ייהנו מתחושת שייכות לקבוצה הגדולה (המוגדרת מבחינה דתית, לאומית, אתנית או אחרת). תחושת שייכות לקבוצה מסוימת חשובה להרבה אנשים, וצאצאים מזוג מעורב אכן עשויים להרגיש לא שייכים ומבולבלים. אני לא מזלזל בתחושה זו, אבל מעוניין לומר כמה דברים בתגובה. ראשית, אם הילד יתבגר וירצה להיות יהודי באופן מלא, שערי הגיור פתוחים לפניו. אומנם לא כל האפשרויות פתוחות. כפי שהחברה היהודית בנויה היום, קבלת הכרה כיהודי וחילוני קלה למי שמוגדר מלידה כיהודי על פי ההלכה האורתודוקסית (בן לאם יהודיה), ואולם אפשרות זו עדיין אינה קיימת למי שלא מוגדר כך מלידה. לפניו ניצבת האפשרות לעבור גיור לא אורתודוקסי ולהיות מוכר רק על ידי חלק מהיהודים (בקהילות רפורמיות, אפילו גיור לא נדרש משום שהתנועה הרפורמית רואה בילדים לאב יהודי המעוניינים בכך יהודים לכל דבר).¹⁹ או לשמור מצוות ולעבור גיור אורתודוקסי. שנית, הבחירה מי לקבל אלינו כחלק מהקבוצה ומי לא אינה גזרה מלמעלה. היא תלויה בנו. אם החברה שלנו תחליט לקבל באופן מלא צאצאים כאלה, המעוניינים בכך (ובידינו גם היכולת להחליט מיהי "החברה שלנו"), הם ירגישו שייכים ויהנו מהטוב הזה שאנחנו רוצים עבורם. המצב הנוכחי, שבו שערי החברה היהודית סגורים יחסית, אינו קדוש ואינו חייב להישאר כך לנצח.

נימוק אפשרי אחר לחשיבות של זהות הצאצאים היא שאם הצאצאים אינם יהודים, אזי אנחנו קוטעים את השרשרת של הדורות שקדמו לנו ובכך אנו עושים עוול לדורות הקודמים. ניתן להוסיף לכך שהדורות הקודמים עשו מאמצים כבירים, הקריבו לא מעט מעצמם, כדי שהשרשרת היהודית תימשך ולכן קטיעת השרשרת על ידי נישואים מעורבים אינה מכבדת מאמצים אלה.²⁰ מה יש לומר על גרסה זו של הטיעון? הבה נחשוב מה קורה אם מקבלים את ההנחות. נוסף על

19 ראו לעיל הערה 17.

20 למאמר יפה שטוען שיש לנו חובות כלפי דורות קודמים ועלינו לקחת זאת בחשבון בהקשר הפוליטי, ראו תומפסון (Thompson, 2016). אני מודה לאלון הראל שהציג לפניי טיעון זה והפנה אותי למאמר.

נישואי תערובת, יש עוד דברים שאנשים עושים ופוגעים בשאיפות ובמאמצים שעשו דורות קודמים להם. אני למשל החלטתי לעזוב את הדת. הבחירה שלי לא לשמור מצוות בהחלט הולכת נגד השאיפות, המאמצים, ואולי אפילו ההקרבות (לא חקרתי את ההיסטוריה המשפחתית) של אבות אבותיי. לו הייתי מקבל את הטיעון הזה, היה עליי להישאר דתי, על אף שאני מאמין אחרת, רק כדי לא לעשות עוול לדורות הקודמים. מסקנה כזאת לא נראית סבירה. גם מי שמוכן, בהקשרים מסוימים, להכיר בכך שעלינו לקחת בחשבון את שאיפותיהם של הדורות הקודמים, דומני שלא יקבל זאת כשמדובר בהחלטות הקובעות במידה רבה כל כך את האופן שבו אנו חיים את חיינו. החופש שלנו לבחור כיצד לעצב את חיינו חשוב יותר.

בדיוק מסיבה זו אין לקבל את הטיעון הזה בהקשר של בחירת בן זוג. אבהיר שאין לי התנגדות למי שמחליטה באופן אישי להתחתן עם יהודי מכיוון שחשוב לה להמשיך באופן זה את שרשרת הדורות, בדיוק כשם שאין לי התנגדות למי שמחליט לשמור מסורות מסוימות משום שבכך הוא רואה את עצמו ממשיך שרשרת זו. זו אומנם לא דרכי, אבל אין לי התנגדות לדרך כזאת. אני מתנגד ליחס השלילי מצד החברה כלפי מי שבחר אחרת. גם אם יש מובן כלשהו שבו נישואי תערובת קוטעים את שרשרת הדורות, וגם אם הדורות הקודמים לא היו מרוצים מכך, עלינו לכבד את זכותם של אנשים להחליט על חייהם, ומן הראוי שגם הדורות הקודמים, לו היו קיימים, היו מכבדים זכות זו.²¹

טיעון אחר הנוגע לצאצאים הלא-יהודים מניח שאם לא נתנגד לנישואי תערובת אולי בסוף לא יישארו יהודים בעולם. זהו טעון מסוג אחר שראוי לדיון נפרד.

21 האם עמדתי זו נובעת מאינדיבידואליזם? אני לא יודע לומר מכיוון שאינדיבידואליזם הוא מושג עמום, ואנשים שונים מתכוונים בו לדברים שונים. מה שברור הוא, שהעמדה שאני מציג עקבית לחלוטין עם עמדה הרוואה ערך רב בקהילתיות. גם מי שרואים ערך בקהילתיות וסבורים שהפרטים בקהילה צריכים לקחת בחשבון את טובת הקהילה כשהם מקבלים החלטות, יכולים לקבל את העמדה, שבקהילות שלנו מן הראוי שבני הקהילה יבחרו את בני זוגם על פי שיקוליהם האישיים, ועלינו לקבל את בני הזוג בברכה בקהילתנו. כלומר, ניתן לחשוב, שהיותה של הקהילה מכילה יותר היא טובת הקהילה.

7.6 טיעון מחשש להתבוללות מוחלטת

יש הטוענים ש —

- הנחה 1: אם לא נתנגד לנישואי תערובת, בסוף לא יישארו יהודים בעולם.
 הנחה 2: אם כך, עלינו להתנגד לנישואי תערובת.²²

כדי לבחון טיעון זה עלינו לשאול שתי שאלות: ראשית, האם אומנם היהודים בסכנת הכחדה? ושנית, אם היהודים בסכנת הכחדה, האם יש בכך כדי להצדיק התנגדות מצד החברה לזוגיות מעורבת?

האם אומנם היהודים בסכנת הכחדה? לא בעתיד הנראה לעין. אם חוזרים שוב להגדרה האורתודוקסית לזהות יהודית — כל ילד של אישה יהודייה נחשב ליהודי, לא משנה מי האבא — ובהנחה שנישואי תערובת לא משפיעים על מספר הילדים שכל אישה יהודייה תלד, מספר היהודים בעולם לא יושפע כלל ממספר נישואי התערובת. ייתכן שמספר הילדים המזהים את עצמם כיהודים יפחת, אבל גם אם כן, אין סכנת הכחדה בעתיד הנראה לעין בוודאי שלא בישראל, ואף לא בתפוצות.²³ אנשים לפעמים זורקים מספרים מפחידים על אחוזי ההתבוללות בתור הצדקה לחשש מהכחדת היהדות. אבל חשוב לדעת אילו מספרים רלוונטיים לצורך טיעון זה ואילו לא. הנתון הרלוונטי בהקשר של טיעון זה איננו אחוזי האנשים המזהים עצמם כיהודים, אלא מספר האנשים המזדהים כך. אפילו אם רוב צאצאיהם של היהודים כיום לא יהיו בעלי זהות יהודית, עדיין צפויה להיות קבוצה גדולה ויציבה של בעלי זהות יהודית חזקה. אם כך, היהודים לא ייכחדו. ועדיין, נניח שזה לא המצב. נניח שאילולא היינו מתנגדים בנחרצות לנישואי תערובת, עם הזמן היו נכחדים האנשים המזדהים כיהודים. האם זה מצדיק התנגדות לנישואי תערובת? עלינו לשאול, מדוע אנחנו חוששים מהיעלמות היהדות? אפשרות אחת היא אסתטית, כלומר משום שאנחנו אוהבים עולם מגוון. מגוון כולל ריבוי תרבויות, כולל התרבות שממנה באנו, ונצטער אם תרבות זו תיעלם. אם כך, זה שיקול די חלש, כי עם כל הצער שבדבר, לא נצפה מאנשים לשמוע מוזיקה קלסית רק משום שאם לא יישאר בדור הבא מי שיקשיב לה, המוזיקה הזאת והתרבות הסובבת אותה ייעלמו מהעולם. גם לא נצפה מצאצאי

22 במעגלים מסוימים משווים בין התבוללות לשואה. היטלר לא הצליח להכחיד את היהודים, אבל אולי התבוללות תוביל לאותה התוצאה (גולדה מאיר מצוטטת כמי שאמרה "מבחינתי, כל מתבולל מצטרף לרשימת ששת המיליונים"), אבל לא מצאתי לציטוט מקור אמין. תודה ליוראל אורבך שהפנה את תשומת ליבי לכך). אבל זו ממש לא אותה התוצאה. בשואה סבלו סבל נוראי ונרצחו מיליוני אנשים. התבוללות היא תהליך שבו אנשים עם הזמן משנים זהויות ותרבויות מרצונם החופשי. ההשוואה רחוקה כל כך שלא ראוי להכניס אותה לגוף המאמר, אבל היא גם נפוצה כל כך שהקדשתי לה הערה.

23 על המצב בישראל ראו קיסר־שוגרמן ואריאן (2011). על המצב בארצות הברית ראו PEW (2013).

יהדות ספרד להמשיך לדבר בשפת לדינו רק כדי ששפה זו לא תיעלם מהעולם. האם נצפה מאנשים להתחתן רק עם בני תרבותם רק משום שאנחנו אוהבים לראות את התרבות שלהם בנוף שלנו?

אפשרות אחרת היא לחשוב שהצאצאים שלנו זקוקים לזהות או לתרבות היהודית דווקא. כלומר, היהדות חשובה או תורמת לחיינו יותר ממוזיקה קלסית או משפה נכחדת. תשובתי היא שאם כך, נראה שאין חשש שהיהדות תיעלם. אם יש לנו צורך אמיתי ביהדות, צאצאינו כנראה יגלו אותה, יתחברו אליה ולא יתנתקו ממנה. אם אין להם בה צורך, אם הם מפתחים תרבות חדשה או מתחברים לאחרת, הטענה שהם זקוקים ליהדות כנראה שאינה נכונה.

לבסוף, קיימת הצביטה בלב. המחשבה שאני שייך למשהו שיום אחד עלול להיכחד עשויה להיות מעציבה. אני בהחלט מבין את הצביטה הזאת. מחשבה זו מחזירה אותנו לשאלה הרגשית. אני בהחלט מבין את הרגשות ולא מזלזל בהם. הטענה שלי היא שעם רגשות מן הראוי להתמודד. איננו יכולים לצפות מזוג להחליט לא להתחתן רק משום שיהיה מי שירגיש רגשות לא-נעימים. איך היית מתייחסת למקרה דומה בחברה אחרת? האם היית מיעיץ לבני זוג ממוצא אפריקאי-אמריקאי ואמריקאי-לבן או לזוג ממוצא נוצרי ומוסלמי להיפרד רק משום שהזוגיות שלהם יוצרת בסביבתם רגשות לא-נעימים? אני סבור שהרגשות בחברות הללו עזים לא פחות מרגשותיהם של יהודים.

7.7 הערות לסיום הפרק

טיעונים מטיעונים שונים נשמעים נגד נישואי תערובת. עם זאת, קשה למצוא טיעונים שמצדיקים את הטאבו נגד זוגות מעורבים. אני מציע להתייחס לנישואים מעורבים כפי שמתייחסים ליהודים שאוכלים חזיר או שנמצאים בזוגיות חד-מינית. בכל שלושת המקרים מדובר בהתנהגויות שנוגדות מסורות המושרשות עמוק אצל יהודים. בשלושת המקרים מדובר בהתנהגויות שעלולות לעורר רגשות לא-נעימים, לפחות עד שמתרגלים. אני משער שרוב קוראות ספר זה למדו להתייחס באופן חיובי לזוגות חד-מיניים ולאוכלות חזיר, ואף לגנות את מי שמתייחסים אחרת. אני מציע להתייחס כך גם אל זוגות מעורבים.

בפרק זה עסקתי, כיאה לפילוסוף, בטיעונים בלבד. עם זאת, מתבקשת השאלה: אם נישואי תערובת אינם נוראיים כל כך, מדוע יהודים חרדים מהם כל כך? התשובה לשאלה תצטרך לכלול שילוב של ידע פסיכולוגי על הנטייה האנושית לקבוצתיות²⁴ וידע היסטורי על הנסיבות ההיסטוריות שהקצינו נטייה זו אצל

יהודים. לצערי, מלאכה זו איאלץ להשאיר לאחרים, המומחים ממני בתחומים הללו.

שתי הערות לסיום פרק זה: הראשונה — אני רוצה לחזור ולהדגיש שאין בכוונתי כלל לזלזל ברגשות ובקשיים הכרוכים בנישואי תערובת. אני מבין, ואני סבור שראוי שכולנו נקבל בהבנה, את תחושותיהן של משפחות שחוששות שצאצאיהן לא יישאו באופן מלא את זהותם היהודית או לא ימשיכו את השושלת המשפחתית במובן זה. אני מבין את החשש שהצאצאים לא יגדלו עם שיוך קבוצתי-זהותי כפי שרובנו גדלנו איתו, ואת החשש שבכך נמנע טוב מסוים מהצאצאים. אני מכיר בכך שלאנשים רבים שיוך כזה עושה טוב (קשה לי לדמיין את עצמי ללא שיוך זה, ולכן אינני יודע לשפוט על עצמי — האם שיוך זה היטיב איתי או לא). אני מבין גם את החשש שמא ההבחנה בין קבוצות של אנשים, בין יהודים ללא-יהודים, תתמסס, והעולם יהיה מסודר וברור פחות מכפי שהתרגלנו. חששות דומים מתלווים לתופעות רבות במאה ה-21, המערערות על הארגון המסורתי של החברה האנושית, כגון מבנה המשפחה והחלוקות המסורתיות של בני האדם לקבוצות דתיות, לאומיות ואתניות. העתיד מעלה חששות. אני מציע לא לזלזל בחששות וברגשות, אלא להניח אותם על השולחן ולהתמודד עימם. עם זאת, ההתמודדות לא צריכה לבוא על חשבון הסובלנות כלפי מי שבחר אחרת. והערה שנייה: פרק זה איננו בעד נישואי תערובת או נגדם, והוא לא נועד להתערב בהחלטות של אנשים על סוג הזוגיות הרצויה בעיניהם. למשל, לא טענתי דבר נגד יהודים המחליטים שהם מעוניינים בבני זוג יהודים דווקא, כל עוד החלטה זו אינה מבוססת על תפיסה גזענית כעין זו המצויה בספר עזרא או בספר הכוזרי. זכותם של אנשים לבחור בני זוג בהתאם לסוג המשפחה שברצונם להקים. בדיוק בשל כך אנו צריכים לכבד ולקבל זוגות מעורבים.